

УДК 351.84

Шаварина М. П.,*кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів Тернопільського національного економічного університету*

ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ З ТИМЧАСОВОЇ ВТРАТИ ПРАЦЕЗДАТНОСТІ

У статті розглянуто проблемні питання функціонування соціального страхування з тимчасової втрати працездатності та запропоновано основні напрями його вдосконалення в умовах ринкових перетворень.

Ключові слова: соціальне страхування, соціальне страхування з тимчасової втрати працездатності, соціальна допомога, соціальні послуги, бюджет Фонду.

В статье рассмотрены проблемные вопросы функционирования социального страхования по временной потере трудоспособности и предложены основные направления его усовершенствования в условиях рыночных трансформаций.

Ключевые слова: социальное страхование, социальное страхование по временной потере трудоспособности, социальная помощь, социальные услуги, бюджет Фонда.

In article the problem questions of functions of the nerves the social insurance for temporary loss of capacity for work is devoted and basic directions its improvement in the conditions of markets transformation is proposed.

Key words: social insurance, social insurance for temporary loss of capacity for work, social aid, social services, budget the fund.

Постановка проблеми. Становлення та розвиток в Україні соціально орієнтованої ринкової держави неможливі без створення системи фінансових, правових, організаційних та інших важелів ринкового механізму, які сприятимуть соціальній стабільності в суспільстві, створенню умов для зростання добробуту, забезпечення належної якості життя населення. Соціальне страхування поступово стає пріоритетною формою реалізації прав громадян на соціальний захист. Один із важливих його видів – загальнообов’язкове державне соціальне страхування у зв’язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням, передбачає матеріальне забезпечення громадян у зв’язку з втратою заробітної плати внаслідок тимчасової втрати працездатності, вагітності та пологів, часткову компенсацію витрат, пов’язаних зі смертю застрахованої особи або членів її сім’ї, а також надання соціальних послуг за рахунок бюджету Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності [1].

Необхідність подальшого розвитку соціального страхування з тимчасової втрати працездатності в Україні зумовлена його залежністю від соціальної політики держави, обмеженістю її фінансових можливостей у забезпеченні матеріальної підтримки населення в разі настання страхових випадків, наявністю громадян, які не беруть участі у суспільно корисній праці та які є дієздатними, але не мають змоги її реалізувати [2, с. 16].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед вчених-економістів, які досліджували проблеми соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, найбільш відомі такі: Л. Бабиц, С. Бандур, М. Боднарук, М. Бойко, Л. Васечко, Г. Волощук, С. Гончарова, О. Губар, І. Гуменюк, В. Закревський, Е. Лібанова, О. Мельник, В. Новиков, В. Плиса, А. Сидорчук.

Мета і завдання дослідження. На основі аналізу теоретичних та прикладних матеріалів розробити рекомендації щодо вдосконалення функціонування соціального страхування з тимчасової втрати працездатності.

Виклад основного матеріалу. Функціонуюча сьогодні в Україні система соціального страхування з тимчасової втрати працездатності розв’язує важливі соціально-економічні завдання, а саме: збереження та повне відновлення працездатності активної частини населення країни; матеріальне забезпечення громадян, які втратили працездатність з тих чи інших причин. Цьому виду страхування властиві певні суттєві риси, що втілюються у розподілі фінансових ресурсів, призначених для заміщення втраченої заробітної плати працівників внаслідок настання негативних наслідків впливу соціальних ризиків, а також надання їм необхідних послуг.

Науковці економічний зміст поняття «соціальне страхування у зв’язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням» розглядають з позицій системного підходу як сукупність правових, економічних і організаційних заходів щодо компенсації ризику втрати працездатності. Разом з тим формування соціального страхування з тимчасової втрати працездатності має відбуватися

на основі розробки стратегії та тактики, проведення адекватної політики держави, наявності необхідних інститутів, застосування засобів, форм, методів та систем його забезпечення (рис. 1).

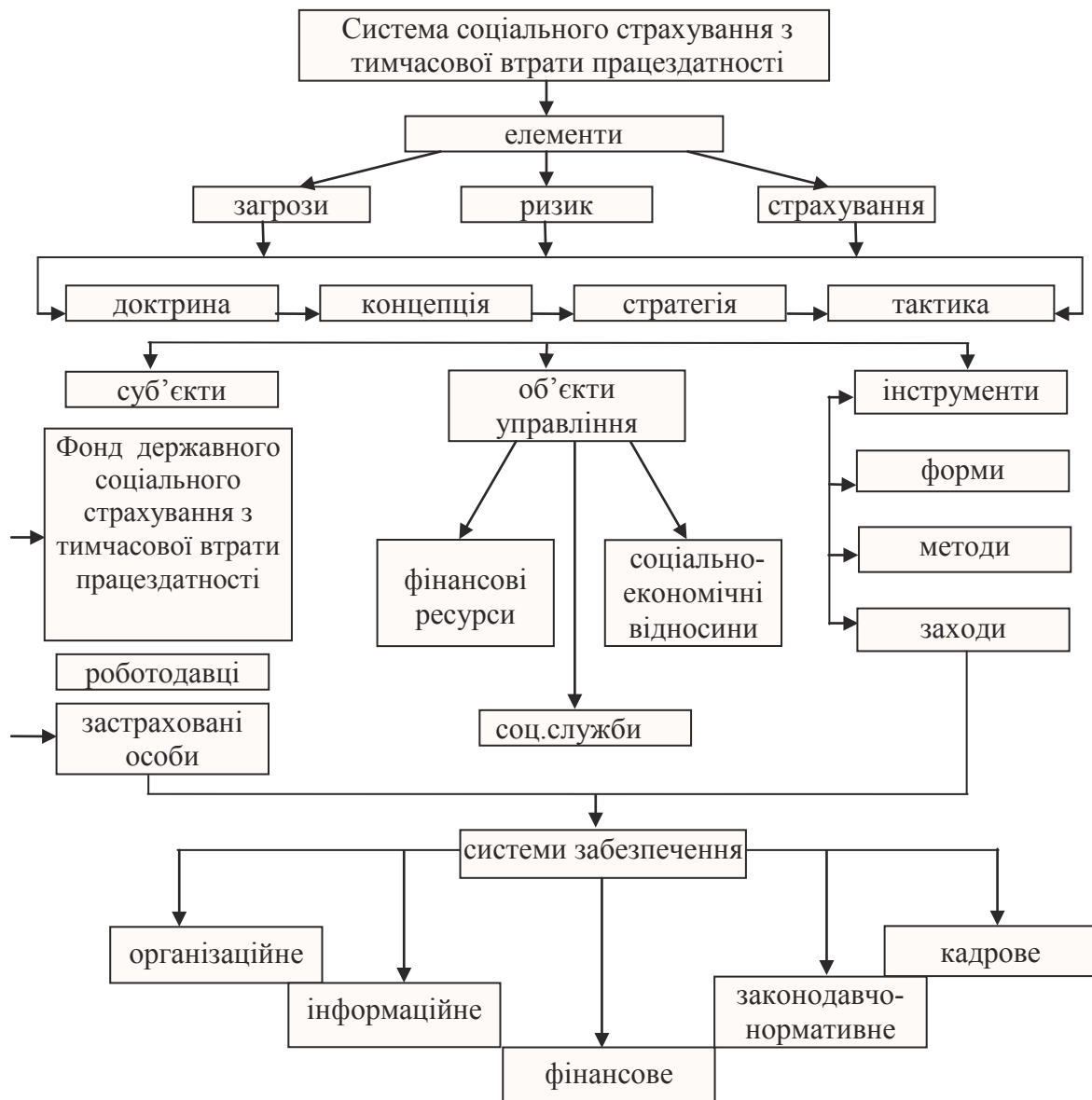

Рис. 1. Система соціального страхування з тимчасової втрати працездатності [3, с. 156]

На нашу думку, соціальне страхування з тимчасової втрати працездатності також можна охарактеризувати як явище, що відображає безперервні грошові потоки, пов'язані з різноманітними процесами, що супроводжуються використанням коштів бюджету Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності.

Соціальне страхування з тимчасової втрати працездатності як економічне поняття – це економічні відносини, пов'язані з розподілом і перерозподілом валового внутрішнього продукту з метою формування фінансових ресурсів цільового призначення та використання грошових коштів бюджету Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування з тимчасової втрати працездатності на соціальні виплати і соціальні послуги.

Водночас за матеріальним змістом соціальне страхування з тимчасової втрати працездатності є централізованим фондом грошових коштів, який має такі ознаки: використання коштів характеризується одностороннім рухом грошових коштів; державно-правове регулювання використання коштів та їх винятково цільовий характер; динамічність; мобільність; масштабність.

Поряд з тим за формою соціальне страхування з тимчасової втрати працездатності є фінансовим планом використання коштів, що має власні склад і структуру видатків, характеризується певним порядком складання, збалансування, розгляду, затвердження, виконання, складання звітності.

Важливою характеристикою соціального страхування з тимчасової втрати працездатності є його організаційна будова, яка виражається відповідною самоорганізованою системою з власною структурою та відповідним апаратом управління, що ґрунтується на встановлених принципах.

Сучасний стан соціального страхування з тимчасової втрати працездатності не дозволяє стверджувати про його успішне функціонування. Сьогодні гостро постають питання: перерозподілу єдиного внеску між роботодавцями та працівниками з одночасним підвищенням розміру заробітної плати; звільнення цього виду страхування від фінансування заходів нестрахового характеру; впорядкування виплат застрахованим особам залежно від їх участі у страховій системі та їх поступового підвищення.

Проаналізуємо фінансові ресурси Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, які за період 2002–2013 рр. мали стійку тенденцію до щорічного зростання в основному внаслідок збільшення фонду оплати праці. Так, якщо у 2002 р. фонд акумулював 1909,26 млн грн, то у 2009 р. – у 3 рази більше. У 2013 р. плановий обсяг фінансових ресурсів цього виду соціального страхування досягне 11762,54 млн грн. Основна частина фінансових ресурсів акумулюється за рахунок власних доходів – страхових внесків. Аналіз динаміки кількості страхувальників показав їх неперервне зростання з 2001 р. до 2010 р., однак у 2011–2012 рр. їхня кількість дещо зменшилася. До чинників, що впливають на розмір фінансових ресурсів Фонду, крім оплати праці та кількості страхувальників, можна зарахувати зміни ставок страхових внесків за період з 2001 р. до 2010 р. Запровадження єдиного внеску негативно вплинуло на формування доходів Фонду.

Розглянемо використання фінансових ресурсів на соціальне страхування з тимчасової втрати працездатності за даними, поданими в таблиці 1.

Таблиця 1
Обсяги використання фінансових ресурсів за соціальним страхуванням з тимчасової втрати працездатності впродовж 2002-2013 рр., млн. грн. [4; 5]

Склад видатків	2002 р.	2005 р.	2009 р.	2013 р. план
Всього видатків, в т. ч.	2051,96	5075,3	7243,71	11702,9
Допомога по тимчасовій непрацездатності	881,7	1985,2	3917,56	5762,2
Допомога по вагітності та пологах	169,9	446,9	1328,86	2559,4
Допомога при народженні дитини	60,6	1006,8	-	-
Допомога по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку	193,7	605,4	-	-
Допомога на поховання	8,9	32,8	35,17	39,5
Оздоровчі заходи	561,9	779,7	1470,24	2020,6
Виплати громадянам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи	5,53	12,90	31,28	55,5
Утримання апарату управління	147,17	174,50	455,15	578,5
Інші	22,56	31,10	5,45	687,2

Видатки на заплановані цілі за соціальним страхуванням з тимчасової втрати працездатності та витратами, пов'язаними з похованням, мають тенденцію до постійного зростання. Найбільшою мірою це поширюється на виплати допомоги у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю та вагітністю й пологами. Меншою мірою зростала допомога на поховання.

Проаналізуємо діяльність Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності на регіональному рівні з виявленням його особливостей та певних загальних тенденцій. За період 2009–2011 рр. відбулося зростання загальної суми надходжень до бюджету Івано-Франківської районної виконавчої дирекції Івано-Франківського обласного відділення ФСС ТВП з 5549,2 тис. грн у 2009 р. до 7119,1 тис. грн у 2011 р. Надходження страхових внесків впродовж періоду, що аналізується, збільшились з 4787,7 тис. грн у 2009 р. до 6150,5 тис. грн у 2011 р. [6].

Виконання показників видаткової частини бюджету Івано-Франківської районної виконавчої дирекції Івано-Франківського обласного відділення ФСС ТВП свідчить, що відбувалося постійне збільшення видатків на виплату різних видів допомоги та фінансування оздоровчих заходів з 5055,7 тис. грн у 2009 р. до 7840,4 тис. грн. у 2011 р.

Видатки цього Фонду загалом по Україні у 2011 р. зросли більш як у 2 рази порівняно з 2005 р. З 2008 р. відбулося помітне сповільнення темпів їх зростання, що пов'язано з перенесенням одноразової

допомоги при народженні дитини та допомоги по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку на фінансування з Державного бюджету України.

Аналізуючи структуру видатків бюджету Фонду, можна дійти висновку, що основна частина припадає на допомогу по тимчасовій непрацездатності, яка у I кварталі 2012 р. становила 1 201 892 тис. грн. (63,32%), а в I кварталі 2011 р. – 1 128 834 тис. грн, або 69,4%, що вказує на зменшення її частки. На другому місці – видатки на допомогу по вагітності та пологах (25,39% у 2012 р.). Видатки на оздоровлення і відпочинок є незначними. Число оплачених днів по тимчасовій непрацездатності за 2004–2011 рр. мало протилежну тенденцію і постійно зменшувалося. Очевидно, це пов'язано з тим, що перших п'ять днів непрацездатності повинен оплачувати роботодавець і таким чином скорочується період оплати Фондом.

Середні розміри допомоги по вагітності та пологах в Україні постійно збільшуються, що відбувається внаслідок зростання середньої заробітної плати в галузях національної економіки. Середній розмір денної допомоги по вагітності та пологах за 2004 р. становив 17,99 грн, а в 2012 р. (I квартал) він зріс до 67,49 грн, або майже в 4 рази. Число оплачених днів по вагітності та пологах за 2004–2011 рр. зросло, крім 2011 р. [7, с. 17–19].

Створена в Україні система загальнообов'язкового державного соціального страхування за загальними положеннями відповідає міжнародним системам, однак за механізмом функціонування вона значною мірою містить старі адміністративні методи управління з наявністю тих елементів, для яких ще не створені ринкові умови. Отже, в першу чергу, необхідно вітчизняну систему соціального страхування прив'язати до національних сучасних умов соціально-економічного розвитку. Її реформування потрібно розпочати з управління, оскільки в діяльності відповідного страхового фонду є проблеми, які полягають в обмеженості власних фінансових ресурсів, що актуалізує питання їх оптимізації, пошуку нових джерел. Наукові підходи до зміцнення фінансової бази цього виду соціального страхування різні, однак його фінансову стабільність можливо забезпечити тільки на основі зростання розміру заробітної плати та збільшення її частки у структурі ВВП та собівартості продукції. З метою збільшення фінансових ресурсів соціального страхування доцільно використовувати альтернативні джерела формування їхніх бюджетів. Одним із резервів поповнення дохідної частини бюджетів фондів є капіталізація фінансових ресурсів з розміщенням тимчасово вільних коштів на депозитних рахунках у комерційних банках.

Для покращення діяльності Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності необхідно: не допускати порушень законодавства при проведенні тендерних процедур; підвищити ефективність використання коштів для фінансування матеріального забезпечення, надання соціальних послуг застрахованим особам і на утримання органів фонду; поліпшити якість управлінських дій щодо руху коштів Фонду. Разом з тим вимагає удосконалення процес планування, затвердження бюджету Фонду на плановий рік, здійснення контролю за його виконанням. Необхідно внести зміни у методику планування та прогнозування видатків бюджету Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, оскільки згідно з діючою практикою планові показники розраховуються на основі середньорічних величин за попередні роки, що є неефективним.

Одним із шляхів скорочення видатків бюджету Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності є впорядкування фінансування оздоровчих заходів. Від часу, коли Фонд підпорядковувався профспілкам, у його видатках зберігаються витрати на утримання дитячо-юнацьких спортивних шкіл, придбання новорічних подарунків та оздоровлення дітей. Звичайно, усі ці заходи потрібні, але вони не повинні фінансуватися за рахунок страхових коштів. Дедалі проблематичнішим стає фінансування санаторно-курортного лікування, оскільки ціни на путівки постійно зростають, що значною мірою пов'язано з руйнуванням мережі оздоровчих закладів у відомчому та профспілковому підпорядкуванні. Загалом витрати на оздоровчі заходи становлять досить значну частку у видатках Фонду, проте немає чіткої відповідності страховим принципам.

Незначні обсяги коштів Фонду спрямовуються на виплату допомоги на поховання. Окремі економісти пропонують передати цю виплату до компетенції управлінь соціальної політики, що дозволить наблизити виплату соціальної допомоги до одержувача.

На нашу думку, доцільно змінити джерело фінансування поточних витрат на утримання апарату управління Фонду, залучивши для цього кошти державного бюджету.

В економічній літературі обговорюються питання щодо стратегічних напрямів зміни місця та ролі соціального страхування з тимчасової втрати працездатності в системі державного соціального страхування. Актуальною є дискусія щодо запровадження на його базі медичного страхування шляхом реорганізації діючого Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності у Фонд загальнообов'язкового державного медичного страхування України і покладання додатково на останній обов'язків фінансування надання медичних послуг населенню [8, с. 106–107].

Підтримуємо пропозицію науковців щодо об'єднання страхових послуг, які надають Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності та Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві в одній страховій установі з подальшим їх доповненням медичним страхуванням, що дозволить об'єднати надання соціальних послуг із санаторно-курортного лікування та оздоровлення з цим видом страхування. Необхідно взяти до уваги те, що зниження рівня захворюваності, зменшення витрат на виплату допомоги з тимчасової втрати працездатності значною мірою залежить від якості медичного обслуговування застрахованих осіб. Все це дасть змогу упорядкувати соціальні послуги за категоріями населення, що обслуговуються: непрацездатне (Пенсійний фонд України), зайняте (Фонд загальнообов'язкового державного соціального медичного страхування), безробітне (Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття).

Для успішного функціонування соціального страхування з тимчасової втрати працездатності в Україні, на нашу думку, доцільно впровадити такі пропозиції:

- удосконалити управління фінансовими ресурсами Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, їх планувати на науково обґрунтованих засадах, своєчасно затверджувати бюджет Фонду на плановий рік, ефективно здійснювати контроль за використанням фінансових ресурсів;

- переглянути порядок нарахування і виплати допомоги з тимчасової непрацездатності шляхом встановлення вищого відсотку врахування заробітної плати при стажі до 8 років, а також встановити єдиним джерелом виплати такої допомоги кошти Фонду;

- впорядкувати фінансування оздоровчих заходів, санаторно-курортного лікування та забезпечити їхню відповідність страховим принципам;

- фінансувати утримання дитячих спортивних шкіл, оздоровчих таборів, новорічних подарунків для дітей працівників за рахунок коштів профспілкових організацій та не використовувати для цього кошти Фонду;

- переглянути джерело фінансування поточних витрат на утримання апарату управління Фонду, оскільки наявна практика поточного утримання та матеріально-технічного забезпечення Фонду за рахунок страхових платежів є такою, що суперечить положенням Бюджетного кодексу України;

- об'єднати страхові послуги, які надають Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності та Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві в одній страховій установі з подальшим їх доповненням медичним страхуванням.

Висновки. Основними завданнями подальшого реформування соціального страхування з тимчасової втрати працездатності є збільшення його доходів, покращення використання коштів за цільовим призначенням, підвищення ефективності діяльності відповідного Фонду, що забезпечить реалізацію конституційних прав громадян на соціальний захист в умовах ринкових демократичних трансформацій.

Література:

1. Закон України «Про загальнообов'язкове державне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням» від 18.01.2001р. № 2240-III // Все про бухгалтерський облік. – 2003. – № 35.

2. Юрій С. І. Соціальне страхування: підручник / С. І. Юрій, М. П. Шаварина, Н. В. Шаманська. – К.: Кондор, 2004. – 464 с.

3. Новак І. М. Соціальний діалог в системі управління загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням. Національна система загальнообов'язкового державного соціального страхування: сучасні проблеми та стратегія розвитку / І. М. Новак, А. В. Василик, Н. С. Власенко. – К.: Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України, 2009. – 188 с.

4. Офіційний сайт Держкомстату України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>.

5. Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.social.org.ua>.

6. Звітні дані Івано-Франківської районної виконавчої дирекції Івано-Франківського обласного відділення ФСС ТВП за 2009–2011 рр.

7. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування і пенсійне забезпечення. У цифрах і фактах. – К., 2012. – 72 с.

8. Сидорчук А. А. Перспективи розвитку соціального страхування з тимчасової втрати працездатності в Україні / А. А. Сидорчук // Методологічні проблеми фінансової теорії та практики в умовах проведення системних реформ. – Тернопіль: ТНЕУ, 2012. – С. 106–107.